

การระบุคุณค่าเรือนแถวเก่าริมน้ำประแสเพื่อการอนุรักษ์ Value identification of the traditional row-houses along Prasae River for conservation

นเรรัตน์ ไกรทอง¹ และ วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ²
Nareerat Kraithong¹ and Wimonrart Issarathumnoon²

Received: 2020-02-24

Revised: 2020-04-08

Accepted: 2020-04-10

บทคัดย่อ

ชุมชนริมน้ำประแสเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีชาวไทยเชื้อสายจีน มาตั้งรกรากอยู่ในกลุ่มเรือนแถวไม้ริมแม่น้ำประแสนานกว่าหนึ่งร้อยปี อาชีพหลักของคนในท้องถิ่นคือการจำหน่ายสินค้าอุปโภคและบริโภค และทำการประมงพื้นบ้าน ในปัจจุบันถึงแม้ว่าผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นจะตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่ต้องการจะรักษาคุณค่าเหล่านั้น แต่พวกเขาไม่สามารถต้านทานการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเกิดขึ้นจากการพัฒนาเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลให้อัตลักษณ์และคุณค่าของชุมชนค่อยๆ สูญหายไป จากการสำรวจพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นและการประเมินคุณค่า สามารถสรุปได้ว่า การอนุรักษ์เรือนแถวเก่าริมน้ำประแสมีเป้าหมายสำคัญ คือเพื่อรักษาลักษณะสำคัญของพื้นที่ อันหมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมบนฐานของการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ที่คงคุณค่าความสำคัญที่ควรรักษาไว้ ประกอบด้วย คุณค่าทั้งจากมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ 1) คุณค่าจากภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ที่รวมถึงองค์ประกอบของเมือง และการตั้งถิ่นฐานบริเวณปากแม่น้ำที่เหมาะสมกับลักษณะของดิน ภูมิอากาศ และพืชพรรณไม้ การเชื่อมต่อที่ดีระหว่างกิจกรรมภายในอาคารและทางเดินสาธารณะ และทัศนียภาพอันงดงามของเรือนแถวแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องไปกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ 2) คุณค่าที่ขึ้นอยู่กับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบและโครงสร้าง ตามช่วงเวลาการก่อสร้าง (ระหว่าง 40 - 100 ปี) และ 3) คุณค่าจากการใช้งานของเรือนแถว ทั้งการใช้สอยแบบดั้งเดิมที่ผสมผสานระหว่างการทำงาน ประมง การค้าขาย การเกษตรและการอยู่อาศัย รวมทั้งการใช้งานแบบใหม่ ที่ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของกิจกรรมการท่องเที่ยว นอกจากนี้คุณค่าจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ควรได้รับการรักษาไว้ที่

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(Faculty of Architecture, Chulalongkorn University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: jang3b_bonus@hotmail.com

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(Faculty of Architecture, Chulalongkorn University)

ช่วยรักษามรดกทางกายภาพให้ดำรงอยู่ ประกอบด้วย หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ แบบแผน การปฏิบัติ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข แนวทางการรักษาคุณค่าเหล่านี้ไว้ คือการจัดการความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ให้สามารถรองรับคุณภาพชีวิตที่ดีในการอยู่อาศัย ในขณะที่ส่งเสริมการใช้งานใหม่ตามความต้องการในปัจจุบัน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ ภูมิทัศน์เมือง เรือนแถวเก่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

Abstract

Prasae riverside community is a traditional community where Thai-Chinese group has settled in groups of wooden row-houses along Prasae river for over a hundred year. The main occupation of local people is the distribution of consumer products and traditional fishery. These days, although the local residents have increase their awareness in historic, cultural and architectural values and want to preserve those values, they cannot resist the rapid changes caused by urban development. Consequently, these change caused the identity and values of the community to gradually disappear. According to the field surveys, interviews of local residents and the value process, it can be concluded that the conservation objective of the Prasae traditional row-houses is to maintain the significant characteristics of the area, that are traditional economic activities based on a simple way of life. The significant values that should be preserved are comprised of values from tangible and intangible cultural heritage. Values from tangible cultural heritage include: 1) the values based on historic urban landscape: including historic urban elements and the settlement patterns on the mouth of the river that are suitable with landforms, climate and vegetation; good connection between the activities in the domestic spaces and those in public walkways; and the beautiful sceneries of traditional row-houses properly associated with natural surroundings. 2) the values based on architectural styles, architectural elements and structures based on construction periods (during 40 - 100 years) 3) the values according to the usages of the row-houses, including traditional uses as well as new uses that mostly in the form of tourism activities. The values from intangible cultural heritage supporting the persistence of the tangible heritage should be preserved include historical evidence beliefs, pattern of living and local knowledge for living in harmony with nature. The ways to preserve these values the management of changes, cover a course of action that will lead to a balanced way -supporting a good quality of life, while enhancing adaptive uses according to the current needs.

Keywords: conservation, urban landscape, row-houses, vernacular architecture

บทนำ

ชุมชนริมน้ำประแส ตั้งอยู่ในบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำประแสในพื้นที่อำเภอกเลาง จังหวัดระยอง ชุมชนนี้เป็นชุมชนการค้าเก่าแก่กว่า 100 ปี ที่เริ่มมีการตั้งบ้านเรือน ในช่วงปี พ.ศ.2470 – 2480 โดยเป็นการตั้งเรือนแถวไม้ประมาณ 100 หลังคาเรือนเรียงรายไปตามแนวริมน้ำ สภาพบ้านเรือนจะมีหลังคาคลุมออกมาถึงสะพานไม้ ชุมชนแห่งนี้นับเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับลำน้ำมาอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นชุมชนที่มีการขายและรับซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภค มีท่าเรือสำคัญขนาดใหญ่ตลอดจนเป็นชุมชนที่ผู้คนนิยมประกอบอาชีพประมง (Thetsaban tambon mueang Klaeng, 2002)

ถึงแม้ว่าผู้อยู่อาศัยในเรือนแถวเก่าริมน้ำประแสจะเห็นคุณค่าความสำคัญของกลุ่มเรือนแถวเก่าและสภาพแวดล้อม แต่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความเปลี่ยนแปลงและความเจริญที่เข้ามาในพื้นที่ ทำให้สภาพภูมิทัศน์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง จนส่งผลกระทบต่อคุณค่าอันเป็นเอกลักษณ์ของย่านชุมชน ทั้งนี้ จากการสำรวจพื้นที่โน้ตเบื้องต้นพบว่า เรือนแถวจำนวนหนึ่งเกิดการเสื่อมสภาพ และส่วนหนึ่งถูกปรับปรุงเป็นอาคารรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ ยังพบว่าการสัญจรและการใช้ชีวิตของคนในชุมชนย่านการค้าเก่าเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดบทบาทความสำคัญของการสัญจรทางน้ำและการทำประมง ซึ่งนำมาสู่การลดความสำคัญของการใช้พื้นที่ริมน้ำเพื่อการผลิตสินค้าและการประกอบอาชีพ

จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนส่งต่อการเสียคุณค่าของภูมิทัศน์เมือง และวิถีการดำรงชีวิตในชุมชนริมน้ำประแส ดังที่กล่าวมาข้างต้น การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาคุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและลักษณะเฉพาะที่ยังคงเหลืออยู่ การใช้สอยพื้นที่อาคารเรือนแถว ตลอดจนศึกษาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อนำความรู้ที่ได้มาระบุคุณค่าเรือนแถวเก่าริมน้ำประแส อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อระบุคุณค่าความสำคัญของกลุ่มเรือนแถวเก่าริมน้ำประแสในด้านต่างๆ ทั้งในเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม การใช้สอยพื้นที่ รวมถึงคุณค่าอันเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

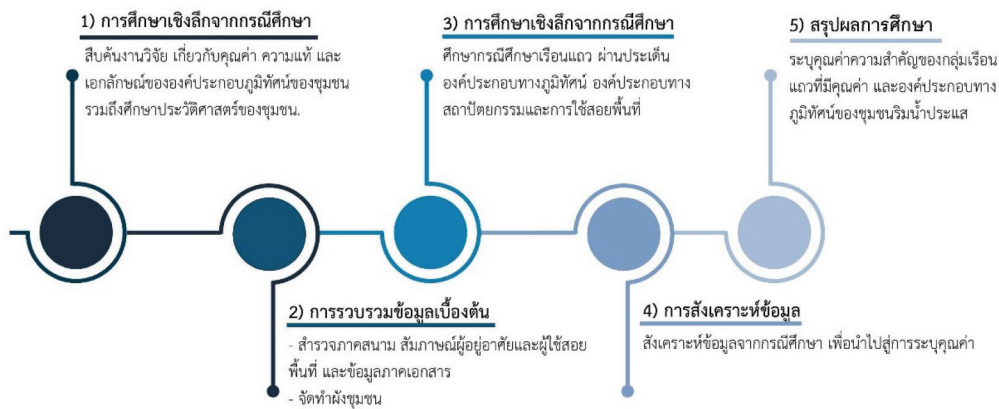
ขอบเขตการวิจัย

พื้นที่ปากน้ำประแสตั้งอยู่บนชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอกเลาง จังหวัดระยอง มี 2 ฝั่ง ฝั่งตะวันตกเป็นที่ตั้งของบ้านแหลมสน และฝั่งตะวันออกเป็นตลาดเรือนแถวไม้ดั้งเดิมริมน้ำประแส การศึกษานี้ขอบเขตด้านพื้นที่คือ เลือกศึกษาชุมชนฝั่งตะวันออกซึ่งเป็นย่านการค้าเก่าที่มีเรือนแถวไม้ดั้งเดิมตั้งอยู่เป็นกลุ่มเรือนแถวที่มีอายุกว่าร้อยปีเป็นชุมชนใหญ่ มีบ้านเรือนหนาแน่นหลายร้อยหลังคาเรือน ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณซอยองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง มีลักษณะเป็นกลุ่มเรือนแถววางตัวบนผืนน้ำ ติดริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำประแสความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร

การศึกษานี้มุ่งประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ และสภาพปัจจุบันของกลุ่มเรือนแถวเก่าริมน้ำประแส อันประกอบด้วย องค์ประกอบทางกายภาพ สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมของกลุ่มเรือนแถวเก่าริมน้ำประแส อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่ช่วยส่งเสริมให้มรดกทางกายภาพดำรงอยู่ เช่น ความเชื่อ ความรู้ในการประกอบอาชีพ และการช่าง เป็นต้น

วิธีวิจัย

การศึกษานี้มีขั้นตอนในการวิจัย 5 ขั้นตอน ดังแสดงในแผนภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ 1 ผังที่ตั้งอาคารเรียนและกายภาพอาคารเรียน อาคาร 42 คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม

ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมมีประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นเรื่องภูมิทัศน์เมือง (townscape) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (vernacular architecture) และแนวทางการอนุรักษ์ โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ภูมิทัศน์ เกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อมภูมิประเทศของมนุษย์ทั้งที่ปรากฏตามความจริง และภาพลักษณ์ที่รับรู้ได้ทางจิตใจ (Lynch, 1977) ในการศึกษาภูมิทัศน์เมืองจะต้องเข้าใจถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ เพื่อพัฒนาพื้นที่ และแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เมืองที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Orbasli, 2007) นอกจากนี้ยังต้องเข้าใจพื้นที่จากประวัติศาสตร์ความเป็นมา รูปทรงสัณฐานของพื้นที่ รวมถึงเข้าใจลักษณะเด่นของภูมิทัศน์ ซึ่งแสดงถึงบรรยากาศที่มีลักษณะเฉพาะของเมือง ตัวอย่างเช่น การรวมกลุ่มของอาคารที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม รูปแบบการดำรงชีวิตที่สะท้อนความเป็นย่านชุมชน รวมไปถึงการใช้สอยพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับภูมิทัศน์เมืองเกิดเป็นทัศนียภาพที่ดี (Cullen, 1995)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง สถาปัตยกรรมที่ใช้ภาษาสถาปัตยกรรมของประชาชน อันเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มทางชาติพันธุ์ในท้องถิ่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับการสร้างขึ้นจากคนธรรมดา จึงมักถูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุในท้องถิ่น ใช้วิธีการสร้าง ด้วยเครื่องมือ และความรู้ในท้องถิ่น ผ่านวิวัฒนาการของงานช่างฝีมือที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความยั่งยืน กล่าวคือเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องไปกับสถานที่ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในท้องถิ่น นอกจากนี้ การอนุรักษ์ยังหมายถึงการดำเนินการเพื่อรักษาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม โดยจำเป็นจะต้องพิจารณาคุณค่าของมรดกในหลากหลายด้าน ทั้งการพิจารณาคุณค่าอันเกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพ และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Feilden & Jokilehto, 1998)

การอนุรักษ์ หมายถึง การกระทำเพื่อยืดอายุของมรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ เพื่อให้มรดกที่มีคุณค่านั้น ได้แสดงถึงความงามและความหมายที่มีต่อผู้ใช้ผู้เป็นเจ้าของ ตลอดจนผู้มองเห็น การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมควรแทรกแซงหรือกระทำการใดๆ กับมรดกให้น้อยที่สุด และไม่ให้ส่งผลเสียต่อการอนุรักษ์ในอนาคต (Office of natural resources and environmental policy and planning, 2012)

อย่างไรก็ตามในการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าที่ยังคงมีการใช้สอย และยังคงวิถีการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมควรให้ความสำคัญกับภูมิทัศน์เมือง ลักษณะเฉพาะของโครงสร้างชุมชน องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ อันเกิดจากการประกอบอาชีพ การใช้สอยที่หลากหลาย ตลอดจนวิถีชีวิตที่ยังคงสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม จากแนวทางในการอนุรักษ์ดังที่กล่าวมาข้างต้น สามารถนำมากำหนดกรอบในการวิเคราะห์คุณค่าของกลุ่มเรือนแถวเก่าริมน้ำประแส โดยจะพิจารณาในเรื่ององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม การใช้สอยพื้นที่ รวมทั้งองค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ที่ส่งเสริมให้คุณค่าขององค์ประกอบทางกายภาพนั้นดำรงอยู่

ประวัติศาสตร์ของชุมชนและสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

บริเวณปากน้ำประแสมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญคือ เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างกระแสน้ำจืดที่ไหลมาปะทะกับน้ำทะเลในอ่าวไทยทางทิศตะวันออก ทำให้ปากน้ำประแสเป็นบริเวณที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติอุดมสมบูรณ์และแหล่งคมนาคมที่สำคัญในอดีต เนื่องจากแม่น้ำมีความลึกที่ปากน้ำพอที่เรือขนาดกลางจะเข้าออกและจอดเทียบท่าได้โดยสะดวก อีกทั้งมีแนวแม่น้ำด้านในกว้างขวาง สะดวกต่อการลำเลียงสินค้า ส่งผลให้เกิดการตั้งชุมชนริมน้ำประแส มีผู้คนย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มชาวจีนเริ่มย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำการค้าขายและการประมงราวปี พ.ศ.2424 (Thetsaban tambon mueang Klaeng, 2003)

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของบริเวณปากน้ำประแส ส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพื้นที่นี้แต่เดิมมีลักษณะเป็นชุมชนเรือนแถวไม้เก่าวางตัวอยู่บนถนนแคบและสะพานไม้ที่ยกตัวอยู่เหนือทางน้ำของแม่น้ำประแส ต่อมาในปี พ.ศ.2548 มีการสร้างถนนคอนกรีตขึ้นมาแทน (Thinbangtieo, 2016)

ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและกิจกรรม การประกอบอาชีพของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ยังมีคนในชุมชนบางส่วนยังคงประกอบอาชีพโดยอาศัยการทำประมง การกสิกรรม และการค้าสินค้าอุปโภคบริโภคแบบดั้งเดิม ในขณะที่บางส่วนมีการปรับเปลี่ยนอาชีพและการดำรงชีวิต เนื่องจากเหตุปัจจัยต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนประสบปัญหาการขาดแรงงานในการเดินเรือประมง จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำประมงได้ นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพ การปรับเปลี่ยนอาชีพใช้สอยบ้านเรือนแถวจำนวนหนึ่ง เพื่อใช้เป็นโฮมสเตย์ (homestay) ตลอดจนเป็นร้านค้าและพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เริ่มเข้ามาแทนที่กิจกรรมการค้าแบบดั้งเดิม

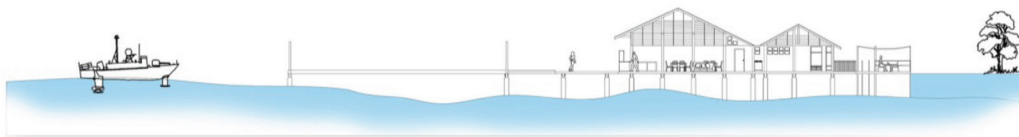
ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม และการใช้สอยพื้นที่

ลักษณะเฉพาะและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์

การลงสำรวจพื้นที่ศึกษาทำให้พบลักษณะเฉพาะทางด้านภูมิทัศน์ชุมชน 3 ประเด็นสำคัญ อันได้แก่

- แบบแผนการวางผังชุมชนและองค์ประกอบที่สอดคล้องไปกับสภาพแวดล้อม

ในอดีต เรือนแถวไม้ในชุมชนริมน้ำประแสส่วนใหญ่จะปลูกหันหน้าเข้าหากัน มีทางเดินหรือสะพานไม้คั่นกลางตลอดตั้งแต่หัวจรดท้ายชุมชน เป็นจุดเชื่อมต่อทางสัญจรของเรือนแถวไม้ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ทำการค้า และการให้บริการ ลักษณะสะพานไม้แต่เดิมจะปูกระดานตามยาว ในปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวประแสที่สัมพันธ์กับการทำประมงและการขนส่งทางน้ำลดลง ส่งผลให้ผู้อาศัยทำการต่อเติมอาคาร และปรับเปลี่ยนใช้สอยภายในอาคาร โดยปิดกั้นพื้นที่บ้านเรือนจากพื้นที่ริมน้ำ (แสดงในภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 ภาพตัดการวางผังชุมชนและองค์ประกอบที่สอดคล้องไปกับสภาพแวดล้อม

- องค์ประกอบทางกายภาพที่ส่งเสริมภูมิทัศน์และการใช้พื้นที่ให้มีลักษณะเฉพาะ

เมื่อพิจารณาเรื่ององค์ประกอบภูมิทัศน์และการใช้พื้นที่ที่สัมพันธ์กับทางสัญจรทางน้ำและทางบกพบว่า ในพื้นที่ชุมชนประแสเกิดการเปลี่ยนแปลงไป โดยนับตั้งแต่เมื่อมีการตัดถนนในปี พ.ศ.2518 สะพานไม้ได้ถูกเปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กแทน ส่งผลให้พื้นที่ทางสัญจรทางน้ำถูกลดความสำคัญลง (แสดงในภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 (ภาพซ้าย) แสดงภูมิทัศน์ของเรือนแถวริมน้ำประแส พ.ศ. 2479 มีทางเดินในลักษณะสะพานไม้ (ภาพขวา) ภูมิทัศน์เรือนแถวไม้ พ.ศ. 2561 ซึ่งจะเห็นได้ว่าถูกเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นถนนคอนกรีต
ที่มา : Pendleton (1936)

ต่อมา เมื่อความเจริญเข้ามาในพื้นที่ชุมชนส่งผลให้พื้นที่บริเวณ “หน้าบ้าน” และ “หลังบ้าน” ของอาคารเรือนแถวถูกปรับเปลี่ยนตามทางสัญจรที่เปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบก โดย “หลังบ้าน” กลายเป็นบริเวณที่หันเข้าหาแม่น้ำประแส ในขณะที่ “หน้าบ้าน” ถูกเปลี่ยนเป็นบริเวณติดริมถนนแทน (แสดงในภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 ภาพตัดแสดงพื้นที่บริเวณ “หน้าบ้าน” และ “หลังบ้าน” ของอาคารเรือนแถวที่ตั้งอยู่บนผืนน้ำ

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้เรือนแถวบางหลัง รวมถึงอาคารก่อสร้างใหม่ ตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่อาคารกับพื้นที่ริมน้ำตามลักษณะแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ยังมีเรือนแถวบางหลังที่ยังคงใช้พื้นที่ชานเรือนแถวบริเวณริมน้ำในการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน รวมถึงอาคารบางหลังมีการปรับพื้นที่ชานที่เคยใช้รับส่งสินค้าและทำการประมง มาใช้ในการประกอบกิจกรรมอื่น ทั้งเพื่อการอยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมใหม่ นอกจากนี้ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งขององค์ประกอบทางกายภาพ ที่ช่วยกำหนดภูมิทัศน์ที่น่าสนใจของชุมชนริมน้ำประแสคือ ชายคาของเรือนแถวที่ยื่นออกสู่ถนน ซึ่งจะมีค้ำยันรับน้ำหนักหลังคาที่

ลาดชันเพื่อคลุมพื้นที่ด้านหน้าของเรือนแถว เนื่องจากเป็นพื้นที่ทำการค้า ตัวเรือนจึงมีการยื่นชายคาออกมา เพื่อบังแดดให้กับผู้ที่มาจับจ่ายสินค้าบริเวณถนน ที่แต่เดิมมีลักษณะเป็นสะพานไม้ ชายคาเป็นองค์ประกอบที่ช่วยป้องกันแดดที่จะส่องเข้าสู่ตัวอาคาร ตลอดจนช่วยกันลมกันฝนในช่วงฤดูมรสุม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

กลุ่มเรือนแถวเก่าริมน้ำประแสเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในลักษณะเรือนแถวไม้ที่ใช้สำหรับการอยู่อาศัยทำการค้าและการทำประมง เรือนแถวเหล่านี้ได้รับการปลูกสร้างโดยช่างในท้องถิ่น โดยเป็นการปลูกสร้างกันเองไม่ต้องพึ่งพาสถาปนิกเป็นผู้ออกแบบ จึงมีลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ทั้งภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และทรัพยากรในท้องถิ่นในยุคสมัยต่างๆ

จากการสำรวจภาคสนามระหว่างเดือนตุลาคม ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 โดยสำรวจ สัมภาษณ์ ผู้อาศัย และประเมินอาคารจำนวน 119 หลัง วิเคราะห์ลักษณะการใช้สอยอาคาร และการสืบค้นข้อมูลจากหลักฐานสำคัญต่างๆ (Phiraphatnakun, 2014) สามารถแบ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมตามยุคสมัยการสร้างเรือนได้เป็น 4 ยุค แต่ละยุคมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. เรือนแถวที่มีอายุมากกว่า 100 ปี

จากการสำรวจอาคารที่มีคุณค่าที่มีอายุมากกว่า 100 ปี มีจำนวน 6 หลัง ทั้งเรือนแถวชั้นเดียวและ 2 ชั้น ลักษณะโครงสร้างเสา-คานไม้ มีค้ำยันที่มีลวดลายยื่นออกมารับส่วนของหลังคาบริเวณระเียบงชั้น 2 ส่วนประดับตกแต่งช่องลมหรือช่องแสงฉลุลาย เป็นลวดลายเฉพาะมีความละเอียดสูง ประดับเป็นประตูปานเพ็ญแบบดั้งเดิมประดับด้วยลูกฟัก ลูกกระรกระเียบงเป็นแบบเฉพาะ หน้าต่างเป็นแบบบานเปิดคู่ บันไดจะมีประตูปิดกันส่วนด้านบนและด้านล่าง หลังคาทรงปั้นหยาและทรงจั่ว วัสดุผนังหลังคาเดิมเป็นสังกะสีแผ่นใหญ่หรือกระเบื้องว่าว ในปัจจุบันบางหลังได้รับการเปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอนคู่ (แสดงในภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถวที่มีอายุมากกว่า 100 ปี

2. เรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 80 – 100 ปี

อาคารที่มีคุณค่าที่มีอายุระหว่าง 80 – 100 ปี มีจำนวน 18 หลัง มีทั้งที่เป็นเรือนแถวชั้นเดียว และ 2 ชั้น ลักษณะโครงสร้างเสา-คานไม้ ไม่มีค้ำยันยื่นออกมารับส่วนของหลังคาบริเวณระเบียงชั้น 2 ส่วนประดับตกแต่งช่องลมหรือช่องแสงฉลุลาย เป็นลวดลายเฉพาะมีความละเอียด ประตูป็นประตูบานเฟี้ยมแบบดั้งเดิม และประดับด้วยลูกฟัก ลูกกรงระเบียงเป็นแบบตัวอักษรหรือแบบเฉพาะ หน้าต่างเป็นแบบบานเปิดคู่ รูปทรงหลังคาทรงจั่วและมนิลา วัสดุผนังส่วนใหญ่ได้รับการเปลี่ยนจากกระเบื้องว่าวเป็นกระเบื้องลอนคู่ (แสดงในภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถวที่มีคุณค่าอายุระหว่าง 80 – 100 ปี

3. เรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 60 – 80 ปี

อาคารที่มีคุณค่าที่มีอายุ 60 – 80 ปี มีจำนวน 55 หลัง ทั้งเรือนแถวชั้นเดียวและ 2 ชั้น ลักษณะโครงสร้างเสา-คานไม้ ไม่มีค้ำยันยื่นออกมารับส่วนของหลังคาบริเวณระเบียงชั้น 2 ส่วนประดับตกแต่งช่องลมหรือช่องแสงฉลุลาย เป็นแบบแนวตั้ง แนวนอน ข้าวหลามตัด เน้นความเรียบง่าย ประตูเป็นประตูบานเฟี้ยมแบบดั้งเดิมลูกกรงระเบียงเป็นแบบเรียบง่ายหรือทรงแจกันเหลี่ยม หน้าต่างเป็นแบบบานเปิดคู่ บันไดไม่มีประตูปิดกั้นส่วนด้านบนและด้านล่าง รูปทรงหลังคาทรงปั้นหยา ทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องว่าวและทรงจั่ว ได้รับการเปลี่ยนวัสดุหลังคาจากกระเบื้องว่าวเป็นกระเบื้องลอนคู่ (แสดงในภาพที่ 7)

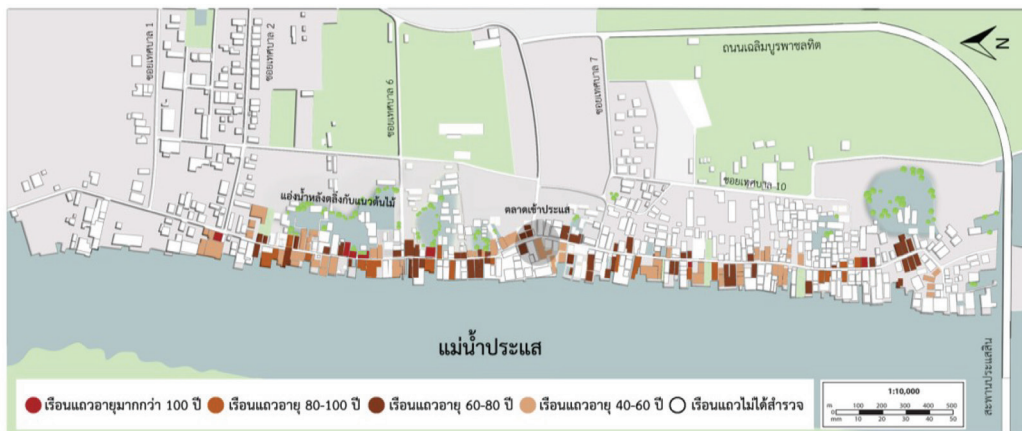
ภาพที่ 7 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถวที่มีคุณค่าอายุระหว่าง 60 – 80 ปี

4. เรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 40 – 60 ปี

อาคารที่มีคุณค่าที่มีอายุระหว่าง 40 – 60 ปี มีจำนวน 40 หลัง ทั้งเรือนแถวชั้นเดียวและ 2 ชั้น ลักษณะโครงสร้างเสา-คานไม้ ค้ำยันจะยื่นออกมารับส่วนของหลังคาบริเวณระเบียงชั้น 2 ส่วนประดับตกแต่งน้อย มีการประดับด้วยเหล็กดัดที่ทำเป็นลวดลายแบบเรียบง่าย ประตูเป็นประตูบานเฟี้ยมแบบดั้งเดิม และบานเปิดคู่ ลูกกรงระเบียงเป็นแบบเรียบง่ายหรือทรงแจกันเหลี่ยม หน้าต่างเป็นแบบบานเปิดและบานฝาไหล บันไดไม่มีประตูปิดกันส่วนด้านบนและด้านล่าง รูปทรงหลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องหลังคาลอนคู่ (แสดงในภาพที่ 8 และดูตำแหน่งของอาคารเรือนแถวจำแนกตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในภาพที่ 9)

ภาพที่ 8 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถวที่มีคุณค่าอายุระหว่าง 40 – 60 ปี

ภาพที่ 9 ผังตำแหน่งของอาคารเรือนแถวจำแนกตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

กิจกรรมการใช้สอย

จากการสำรวจการใช้สอยพื้นที่ชุมชนริมน้ำประแส พบว่าพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของกิจกรรม โดยมีความหลากหลายของกิจกรรมทั้งการใช้สอยแบบดั้งเดิม และการใช้สอยใหม่ จากเหตุปัจจัยที่กลุ่มเรือนแถวมีขนาดพื้นที่จำกัด ปลุกสร้างอาคารที่ติดกัน อีกทั้งในเรื่องของกฎหมายทางกรมเจ้าท่าและเทศบัญญัติท้องถิ่น ที่มีข้อบังคับในการขยายพื้นที่ ส่งผลให้กิจกรรมการใช้สอยในอาคารเรือนแถวมีความหนาแน่นและเกาะกลุ่มกัน ข้อจำกัดเช่นนี้ยังส่งผลให้การอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมยังคงอยู่ จากการสำรวจสามารถแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้สอยและความหนาแน่นของกิจกรรมได้เป็น 3 บริเวณ ดังนี้

พื้นที่บริเวณหมายเลข 1 ในบริเวณนี้กลุ่มเรือนแถวยังคงสภาพเป็นย่านพักอาศัยและทำการค้า โดยมากเป็นร้านที่จำหน่ายสินค้าแบบดั้งเดิม การให้บริการกับผู้อาศัยหรือประกอบอาชีพทางการประมง ตลอดจนบางหลังยังคงวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำประแส ตัวอย่างของร้านค้าในบริเวณนี้ได้แก่ ร้านขายของชำ ร้านตัดผม ร้านขายกาแฟโบราณ ร้านขายยา ร้านหนังสือพิมพ์ ร้านขายอุปกรณ์การทำประมงและอุปกรณ์เครื่องเรือ เป็นต้น

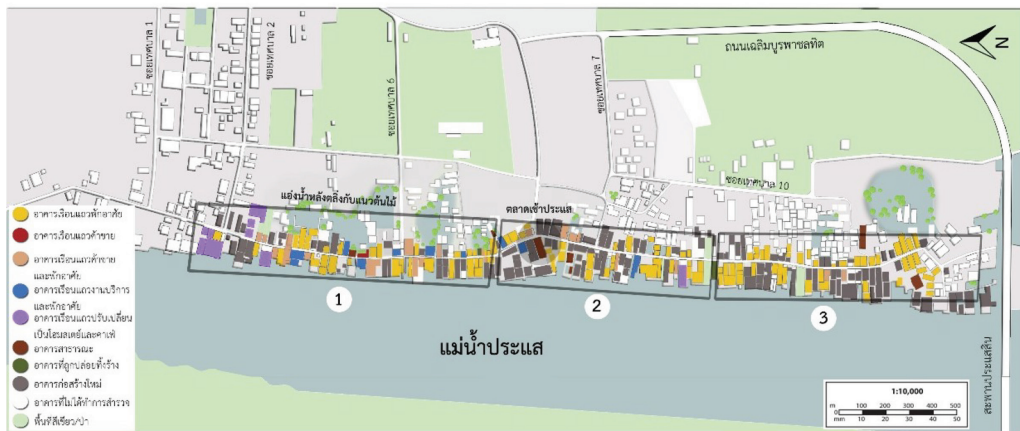
พื้นที่บริเวณหมายเลข 2 บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของกลุ่มเรือนแถวที่ใช้อาศัย ทำการค้า และให้บริการ โดยมีตลาดเช้าเป็นจุดศูนย์กลางของกลุ่มเรือนแถว แต่เนื่องด้วยพื้นที่บริเวณนี้มีการปรับเปลี่ยนอาคารเป็นอาคารใหม่และตึกสูง 3 ชั้น ติดกับพื้นที่ตลาด ทำให้ภูมิทัศน์ในบริเวณนี้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมาก

พื้นที่บริเวณหมายเลข 3 บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของกลุ่มเรือนแถวที่ได้รับการก่อสร้างใหม่ขึ้นมาจำนวนมาก การใช้สอยของย่านการค้าเดิมเปลี่ยนไปกลายเป็นที่อยู่อาศัยใหม่ นอกจากนี้เรือนแถวบางหลังถูกปรับเป็นร้านอาหาร ร้านขายของฝาก ที่พักโฮมสเตย์ และร้านกาแฟ (ดูภาพแสดงกิจกรรมการใช้สอยและที่ตั้งของพื้นที่ 3 บริเวณในภาพที่ 10 และ 11)

ภาพที่ 10 (ภาพซ้าย) ภาพแสดงกิจกรรมการใช้สอยของพื้นที่หมายเลข 1 (กลาง) พื้นที่หมายเลข 2 (ทางขวา) พื้นที่หมายเลข 3

จากกระแสการท่องเที่ยวในช่วงเวลาที่ผ่านมาทำให้คนในชุมชนปากน้ำประแส มองเห็นคุณค่าของเรือนแถวไม้เก่าในชุมชนมากขึ้น ประกอบกับนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2558 ที่ผ่านมามีปัญหาการประมงชบเซาลง ส่งผลให้ กลุ่มเรือนแถวเก่าริมแม่น้ำประแสเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ช่วยส่งเสริมความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของชุมชน

ภาพที่ 11 แสดงตำแหน่งการสำรวจการใช้สอยพื้นที่กิจกรรมทั้ง 3 บริเวณ

กรณีศึกษาเรือนแถวเก่าริมน้ำประแส

1. เกณฑ์การเลือกกรณีศึกษา

จากการวิเคราะห์และประเมินสภาพปัจจุบันขององค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนในส่วนที่ผ่านมา ในส่วนนี้จะวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถว ที่ได้รับการคัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษา

การเลือกกรณีศึกษาในเบื้องต้น เลือกพื้นที่ที่ตั้งกลุ่มเรือนแถวที่มีความหนาแน่นทางกิจกรรมการใช้สอยสูง รวมถึงมีการรวมกลุ่มของเรือนแถวที่มีหลายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมต่อกับสภาพแวดล้อมและพื้นที่การสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ เพื่อให้สามารถศึกษากลุ่มเรือนแถวและสภาพที่ตั้งโดยรอบไปพร้อมกัน จากเหตุผลข้างต้นการศึกษานี้ จึงเลือกกลุ่มเรือนแถวที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ 1 (แสดงในภาพที่ 11)

เมื่อเลือกพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มอาคารแล้ว ต่อมาเลือกเรือนแถวที่เป็นตัวแทนของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแต่ละรูปแบบมาศึกษา โดยในที่นี้เลือกมาศึกษาแบบละ 2 อาคาร ที่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้อาคารที่เลือกมาเป็นตัวแทนของการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ โดยมีทั้งเรือนแถวที่ยังคงใช้ในการประกอบกิจกรรมแบบดั้งเดิม และเรือนแถวที่ถูกปรับใช้ให้รองรับกิจกรรมรูปแบบใหม่ ด้วยเหตุนี้มีเรือนแถวที่ได้รับการคัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษาตามเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าวจำนวนทั้งสิ้น 8 หลัง (แสดงในภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 แสดงตำแหน่งของกรณีศึกษาเรือนแถว 8 หลัง

2. การอภิปรายผลจากกรณีศึกษา

จากการศึกษาพบว่ามืองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่มีลักษณะเฉพาะและมีความน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

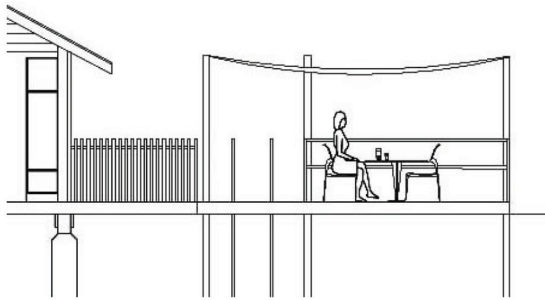
กรณีศึกษาเรือนแถวทั้ง 8 หลัง สะท้อนให้เห็นว่าเรือนแถวเหล่านี้ยังคงรักษาลักษณะและองค์ประกอบทางกายภาพที่สัมพันธ์กับภูมิทัศน์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนพื้นที่ใช้สอยแบบดั้งเดิมไว้ค่อนข้างมาก การศึกษานี้พบปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบและการใช้สอย และพบลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่ควรได้รับการให้ความสำคัญ ดังนี้

2.1 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์

การวางผังเรือนแถวที่ยังคงสัมพันธ์กับแม่น้ำประแสและแอ่งน้ำหลังตลิ่งกับแนวต้นไม้ ประกอบด้วย

การใช้พื้นที่ขานที่ยังคงสัมพันธ์กับแม่น้ำประแสแบบดั้งเดิม มีการใช้พื้นที่ในการประกอบกิจการเกี่ยวกับการทำประมงและดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เป็นท่าเรือจอดเรือประมง โรงกลึง พื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำ ตลอดจนพื้นที่ขานซักล้างและปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

การใช้พื้นที่ขานประกอบกิจกรรมใหม่ มีการใช้พื้นที่นี้สร้างจุดขายสำหรับร้านอาหาร โดยใช้เป็นที่นั่งรับประทานอาหารและชมวิวทิวทัศน์ของพื้นที่ริมน้ำ ทั้งด้านที่ติดกับแม่น้ำพื้นที่ริมแม่น้ำและด้านที่ติดกับแอ่งน้ำหลังตลิ่ง (แสดงในภาพที่ 13)

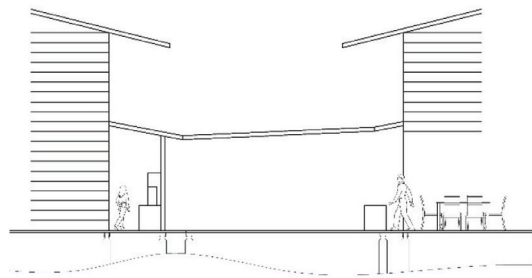

ภาพที่ 13 บริเวณพื้นที่นั่งรับประทานอาหารยื่นออกสู่แอ่งน้ำหลังดั่งที่สามารถมองเห็นทิวทัศน์ของแนวต้นไม้ที่งดงาม

พื้นที่ได้ขยายคาที่เอื้อประโยชน์ให้กับกิจกรรมการค้าและกิจกรรมรูปแบบใหม่

จากกรณีศึกษาพบว่า ในบริเวณพื้นที่ถนนกับพื้นที่ขยายคา มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ขยายคาในลักษณะเดิม กล่าวคือ เป็นการในพื้นที่สำหรับทำการค้าและการให้บริการ โดยยื่นขยายคาออกสู่ถนนเพื่อสร้างร่มเงาให้กับบริเวณด้านหน้าอาคาร

นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์พื้นที่ได้ขยายคาในลักษณะใหม่ โดยเชื่อมต่อพื้นที่ขยายคาด้วยการมุงหลังคาและการใช้ผ้าใบกับขยายคาเรือนแถวฝั่งตรงข้าม ทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร พื้นที่ที่เกิดขึ้นใหม่นี้ใช้เป็นพื้นที่แผงลอยการค้า และพื้นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น การจัดงานทำบุญ การจัดงานประเพณี เป็นต้น ตลอดจนยังใช้เป็นพื้นที่ที่ผู้คนได้มาพบปะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (แสดงในภาพที่ 14)

ภาพที่ 14 พื้นที่ได้ขยายคาในลักษณะใหม่ที่ใช้เป็นพื้นที่แผงลอยและพื้นที่ประกอบกิจกรรมของคนในชุมชน

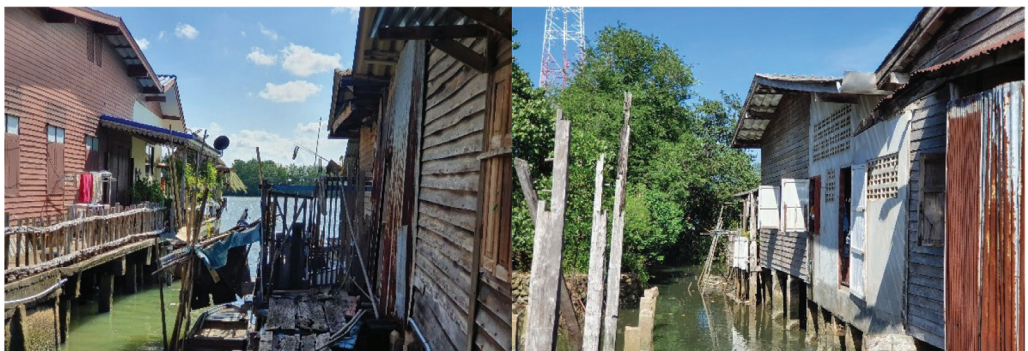
มุมมองจากพื้นที่ภายในเรือนแถวมองเห็นแม่น้ำและแอ่งน้ำหลังตลิ่ง

ภูมิทัศน์ที่น่าสนใจที่พบจากกรณีศึกษาอีกลักษณะหนึ่ง คือการเกิดมุมมองที่ดี กล่าวคือผู้อยู่อาศัยสามารถมองเห็นทิวทัศน์ด้านแม่น้ำและด้านหลังตลิ่งได้ มุมมองในลักษณะนี้เกิดจากการวางตัวเรือนที่มีลักษณะแคบยาวไปตามแนวลำน้ำ โดยมีช่องเปิดทั้งส่วนหน้าบ้านและหลังบ้าน ทำให้เกิดพื้นที่โล่งต่อกันจากด้านหน้าไปสู่ด้านหลังของตัวเรือน นอกจากช่องเปิดนี้จะช่วยให้เกิดมุมมองที่ดีแล้ว ยังช่วยในเรื่องการระบายอากาศ การรับลม ตลอดจนเกิดการรับแสงธรรมชาติจากช่องแสงด้านบนประตูบานเพี้ยม และผนังระแนงไม้เว้นช่องเพื่อให้แสงเข้าถึงภายในอาคารด้วย (แสดงในภาพที่ 15)

ภาพที่ 15 มุมมองจากพื้นที่ภายในเรือนแถวที่สามารถมองเห็นแม่น้ำและแอ่งน้ำหลังตลิ่ง

พื้นที่ว่างระหว่างเรือนแถวที่มองเห็นทิวทัศน์แม่น้ำและแอ่งน้ำหลังตลิ่ง นอกจากมุมมองจากช่องเปิดด้านหน้าเรือนไปสู่ด้านหลังของเรือน ยังมีมุมมองอันเกิดจากการมองเห็นแม่น้ำประแสงและแนวต้นไม้บริเวณแอ่งน้ำด้านหลัง เมื่อมองจากพื้นที่ว่างระหว่างเรือนซึ่งมุมมองในลักษณะนี้สะท้อนภาพความสมบูรณ์และความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เรือนแถวมองเห็นวิวทิวทัศน์ทั้งสองฝั่ง (แสดงในภาพที่ 16)

ภาพที่ 16 พื้นที่ว่างระหว่างเรือนแถวทำให้เกิดมุมมองที่สามารถมองเห็นทิวทัศน์แม่น้ำและแนวต้นไม้บริเวณแอ่งน้ำหลังตลิ่ง

2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาอาคารเรือนแถว 8 หลัง ที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษาพบว่าเรือนแถวที่มีอายุมากกว่า 100 ปี เรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 80 - 100 ปี และเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 60 - 80 ปี เป็นเรือนแถวที่มีความเสื่อมขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวัสดุอาคารมากกว่าเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 40 - 60 ปี และมีเหตุให้ต้องเปลี่ยนวัสดุทดแทนในหลายส่วน เนื่องจากวัสดุที่นำมาซ่อมแซมหาได้ยากและขาดช่างฝีมือสำหรับเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 40 - 60 ปี นั้น ความเสื่อมสภาพของเรือนแถวยังไม่ปรากฏชัดเจน ยังคงมีองค์ประกอบที่เหลืออยู่ค่อนข้างครบถ้วนสมบูรณ์ และการหาวัสดุมาทดแทนง่ายกว่า

อย่างไรก็ตามแม้ว่าองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถว บริเวณริมแม่น้ำประแสจะถูกซ่อมแซมปรับปรุงมาตลอดช่วงเวลาการใช้สอย แต่ก็ยังคงรักษาลักษณะและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้ค่อนข้างดี โดยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญจากกรณีศึกษาทั้ง 8 หลัง สามารถสรุปได้ดังนี้

องค์ประกอบสำคัญที่ยังคงเหลืออยู่ทุกยุคสมัย คือ ลักษณะช่องเปิดประตูบานเพี้ยม

ลักษณะช่องเปิดประตูบานเพี้ยมแบบดั้งเดิมประดับลายลูกฟักและไม่ประดับ เป็นลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ยังคงพบเห็นทุกกรณีศึกษา

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ยังคงเหลือ แต่มีความแตกต่างกันไปตามยุคสมัย (แสดงในภาพที่ 17) ประกอบด้วย

ภาพที่ 17 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถวที่มีรูปแบบแตกต่างกันตามยุคสมัย

ช่องแสงหรือช่องลม ช่องแสงหรือช่องลมเหนือประตูบานพับมทั้งด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร เป็นองค์ประกอบสำคัญของกรณีศึกษาทั้ง 8 หลัง โดยเป็นองค์ประกอบที่บ่งบอกยุคสมัยของอาคาร และยังคงสภาพค่อนข้างครบถ้วนสมบูรณ์ สำหรับเรือนแถวที่มีอายุมากกว่า 100 ปี และเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 100 - 80 ปี จะเป็นการฉลุด้วยไม้แบบละเอียดและมีความเฉพาะ เรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 80 - 60 ปี จะเป็นการตีไม้เป็นลวดลายแบบเรียบง่าย ส่วนเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 60 - 40 ปี เป็นแบบตีไม้ปิดทึบหรือการใช้เหล็กตัดแทนวัสดุไม้

หน้าต่าง เป็นหน้าต่างแบบบานเปิดคู่ และบานฝาไหลบริเวณชั้นล่างของอาคารเรือนแถว

ผนังภายในและภายนอก ผนังภายในและภายนอกอาคารกันพื้นที่การใช้สอยกิจกรรม เหนือผนังไม้จะมีช่องแสงแบบระแนงไม้ตีเว้นช่องหรือช่องลมฉลุลวดลาย ตามรูปแบบในยุคต่างๆ

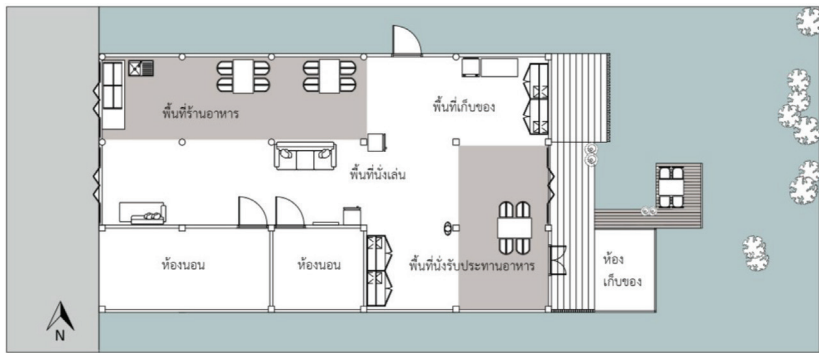
ลักษณะลวดลายลูกกระเบี่ยง มีความแตกต่างกันแต่ละยุค เรือนแถวที่มีอายุมากกว่า 100 ปี และเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 100 - 80 ปี จะเป็นลวดลายไม้แบบละเอียดและมีความเฉพาะ ส่วนเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 80 - 60 ปี และเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 60 - 40 ปี เป็นแบบเรียบง่าย

รูปทรงหลังคา เรือนแถวที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ลักษณะหลังคาเป็นทรงปั้นหยาและทรงจั่ว วัสดุที่ใช้มุงหลังคาที่ยังคงวัสดุดั้งเดิมตั้งแต่แรกสร้าง เช่น แผ่นสังกะสีขนาดใหญ่หรือกระเบื้องว่าว และมีบางหลังที่ได้รับการเปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอนคู่ เนื่องจากวัสดุเดิมเสื่อมสภาพ สำหรับเรือนแถวที่มีอายุระหว่าง 40 - 60 ปี ลักษณะหลังคาเป็นทรงจั่ววัสดุมุงเป็นกระเบื้องลอนคู่

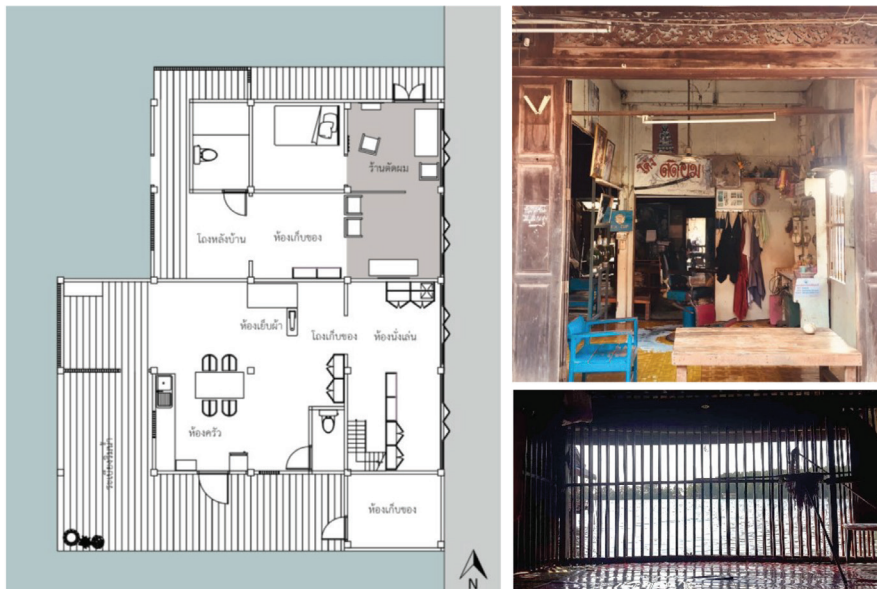
2.3 การใช้สอยพื้นที่

จากการวิเคราะห์การใช้สอยพื้นที่กิจกรรมของอาคารเรือนแถว 8 หลังที่เลือกมา พบว่ามีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง โดยมีการปรับการใช้สอยให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้อยู่อาศัยในช่วงเวลาต่างๆ สามารถสรุปวิธีการปรับการใช้สอยพื้นที่ที่มีความน่าสนใจได้ดังนี้

- การต่อเติมพื้นที่จากตัวเรือนแถวเดิม เพื่อปรับเปลี่ยน และขยายพื้นที่รองรับกิจกรรมใหม่
- การปรับเปลี่ยนพื้นที่ชั้นล่าง เพื่อให้ผู้สูงวัยพักอาศัย โดยมีการกันพื้นที่เป็นห้องนอน
- การแบ่งพื้นที่ทำกิจกรรมโดยแยกส่วนระหว่างพื้นที่ทำการค้าและที่พักอาศัย โดยแบ่งพื้นที่ด้านหน้าเพื่อทำการค้าหรือให้บริการ เรียกได้ว่าพื้นที่สาธารณะ/กึ่งสาธารณะ และใช้บริเวณด้านหลังเป็นที่อยู่อาศัยที่เรียกได้ว่าพื้นที่ส่วนตัว ทั้งนี้โดยมากจะใช้เครื่องเรือนเป็นตัวแบ่งพื้นที่ (แสดงในภาพที่ 18)
- การปรับเปลี่ยนการใช้สอยภายในพื้นที่เรือนแถว ด้วยการกันผนังแยกส่วนการใช้งานโดยไม่กระทบโครงสร้างหลัก และยังคงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบเดิม (แสดงในภาพที่ 18 และภาพที่ 19)
- การใช้สอยที่ผสมระหว่างการทำการค้า การให้บริการ และการอยู่อาศัย ทั้งนี้ยังคงมีการประกอบกิจกรรมแบบดั้งเดิมในพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำ เช่น พื้นที่ชานสำหรับใช้ทำการประมง พื้นที่ซีกล่างและพื้นที่ครัวริมน้ำ เป็นต้น โดยไม่กระทบต่อโครงสร้างหลักของเรือน (แสดงในภาพที่ 19)
- การปรับการใช้สอยใหม่เป็นพื้นที่สาธารณะ โดยเกิดกิจกรรมใหม่แทนที่กิจกรรมเดิม ตัวอย่างเช่นเรือนแถวที่เคยทำการค้าและที่พักอาศัย ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ภาพที่ 18 ตัวอย่างเรือนแถวที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้สอยใหม่ โดยไม่กระทบกับโครงสร้างเดิม ด้วยการกั้นผนังแบ่งพื้นที่ หรือการกั้นด้วยเครื่องเรือน

ภาพที่ 19 ตัวอย่างเรือนแถวที่ยังคงใช้สอยแบบผสมระหว่างการทำการค้า การให้บริการ และการอยู่อาศัย ตลอดจนยังคงประกอบกิจกรรมในพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต

สรุปผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพในเรื่อง ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม ตลอดจนการใช้สอยพื้นที่ ดังที่กล่าวไปข้างต้น นำไปสู่ข้อสรุปในเรื่องคุณค่าของกลุ่มเรือนแถวเก่าในชุมชนริมน้ำประแส ที่ควรได้รับการรักษาไว้ดังนี้

คุณค่าในเรื่องลักษณะและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ของชุมชนริมน้ำประแสแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานบริเวณปากน้ำประแสที่เป็นจุดเชื่อมต่อของน้ำจืดและน้ำเค็ม มีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่าค้าขายทางน้ำและทำประมง การที่ชุมชนตั้งอยู่ริมน้ำส่งผลต่อการวางผังเรือนแถวที่เรียงรายไปตามลำน้ำ มีการเปิดพื้นที่ทั้งสองด้านของอาคารยื่นขนออกสู่แม่น้ำประแส ตลอดจนจัดวางตัวเรือนสอดคล้องไปกับภูมิอากาศ ในเรื่องทิศทาง แดด ลม ฝน เป็นอย่างดี จากองค์ประกอบทางกายภาพที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของเมืองท่าสำคัญแห่งนี้ที่ ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ อาทิ บันทึกการเสด็จประพาสของรัชกาลที่ 5 และบุคคลสำคัญมาที่เยือนชุมชน

ลักษณะสำคัญในเรื่องภูมิทัศน์ยังรวมถึง การเชื่อมต่อระหว่างถนนหลักและตรอกในการเข้าถึงพื้นที่ทำการเกษตร และพื้นที่สาธารณะริมน้ำ การเชื่อมต่อทางพื้นที่ทำกิจกรรมภายในอาคารและทางสัญจร อันแสดงให้เห็น ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการอยู่อาศัย การทำการค้า และการประกอบกิจกรรมริมแม่น้ำ นอกจากนี้ ภูมิทัศน์ที่น่าสนใจยังเกิดจากการเชื่อมต่อพื้นที่อาคารกับพื้นที่ได้ขยายทางด้านหน้าเรือนแถว ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการค้า ตลอดจนเป็นพื้นที่ในการสร้างปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน

คุณค่าจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม กลุ่มเรือนแถวริมน้ำประแสมีโครงสร้างแบบเสา-คาน ที่มีการใช้วัสดุไม้ที่ทนต่อสภาพอากาศและความเค็มของน้ำกร่อย รูปทรงโครงสร้างและองค์ประกอบที่มีลักษณะแตกต่างกันในแต่ละยุค นอกจากคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมแล้ว คุณค่าที่ควรให้ความสำคัญคือ ภูมิปัญญาในการก่อสร้าง การเลือกใช้วัสดุ การออกแบบ ตลอดจนฝีมือช่าง สิ่งเหล่านี้ควรได้รับการบันทึกและหาแนวทางในการสืบทอด

คุณค่าจากการใช้สอยพื้นที่ เรือนแถวริมน้ำประแสมีการใช้สอยแบบผสมผสานระหว่างการทำอยู่อาศัย การทำการค้า การทำประมงพื้นบ้าน ตลอดจนกิจกรรมการใช้สอยใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นการใช้อย่างต่อเนื่อง และแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจและสังคม เป็นคุณค่าที่ควรคำนึงถึง นอกจากนี้คุณค่าในเรื่องการใช้สอยพื้นที่ยังรวมถึงกิจกรรมทางวัฒนธรรม แบบแผนการปฏิบัติที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ และประเพณีที่มีสืบทอดต่อกันมา โดยมีศาลเจ้าเป็นพื้นที่สำคัญของชุมชนในการประกอบพิธีกรรม รวมถึงเป็นพื้นที่สาธารณะริมน้ำที่คนในชุมชนและผู้คนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ได้

โดยสรุปเรือนแถวเก่าริมน้ำประแส มีคุณค่าจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องได้อนุรักษ์จากภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และการใช้สอยที่ยังคงความสมบูรณ์ไว้ค่อนข้างครบถ้วน และคุณค่าจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องไม่ได้อันเกิดจาก ความเชื่อ แบบแผนการปฏิบัติที่สืบทอดต่อมา รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการสภาพแวดล้อม เพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสงบสุข

การที่จะรักษาคุณค่าเหล่านี้เอาไว้ ควรหาแนวทางในการจัดการความเปลี่ยนแปลงให้เกิดความสมดุลระหว่างการรองรับคุณภาพชีวิตที่ดีในการอยู่อาศัยของคนในชุมชน กับการปรับการใช้สอยอาคารตามความต้องการใหม่ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ควรหาแนวทางการปรับปรุงอาคาร โดยอาศัยความรู้ในเรื่องการก่อสร้าง การเลือกใช้วัสดุ ตลอดจนการออกแบบอาคารมาเป็นฐานในการดำเนินการต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Cullen, G. (1995). **The concise townscape**. London: Architectural Press.
- Feilden, B. M. & Jokilehto, J. (1998). **Management guidelines for world cultural heritage sites**. Rome: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property.
- Lynch, K. (1977). **The image of the city**. Cambridge: The MIT Press.
- Office of natural resources and environmental policy and planning. (2012). **Khumue karn anurak singwaetlom silapakam praphet yan chumchon kao**. (In Thai) [Cultural environment traditional communities conservation handbook]. Bangkok: Property print company.
- Orbasli, A. (2007). **Architectural conservation: principles and practice**. London: John Wiley and Sons.
- Pendleton, R. (1936). **Rayong changwat (Thailand), boardwalk in Pra Sae**. Retrieved January 15, 2018, from <https://collections.lib.uwm.edu/digital/collection/agsphoto/id/10813/rec/30>
- Phiraphatnakun, P. (2014). **Karn sueksa sathapattayakam phuen thin chumchon pak nam Pra Sae changwat Rayong**. (In Thai) [A study vernacular architecture of Pra Sae community, Rayong province]. (Research report). Bangkok: Rajamangala University of Technology Tawan-ok.
- Thetsaban tambon mueang Klaeng. (2002). **Mueang Klaeng khong rao mueang kao bap chon**. (In Thai) [Our city of Klaeng ancestral old town]. Rayong: Author.
- Thetsaban tambon mueang Klaeng. (2003). **Mueang Klaeng**. (In Thai) [The city of Klaeng]. Rayong: Author.
- Thinbangtiao, O. (2016). **Karn sueksa prawattisat setthakit karn thongthin duay withi karn mueang thongthin duai withikarn prawattisat boklao: koranee sueksa tambon Krasae bon amphur Klaeng changwat Rayong**. (In Thai) [A study of oral history of local history of economy and politics: case study Krasae bon subdistrict, Klaeng district, Rayong province]. **Burapha Journal of Political Economy**, 4 (2), 1-27.